

Topole w mitach i legendach

Z cyklu

„Wiadomości z Ogrodów Kórnickich”

Drzewa fascynowały i budziły podziw ludzi już od najdawniejszych czasów. Nic w tym dziwnego – są długowieczne oraz niezwykle użyteczne dla człowieka. Rzymski autor – Pliniusz Starszy – pisał, że drzewa i lasy są największym darem, jaki człowiek otrzymał od Ziemi, a pewne gatunki drzew uchodzą za poświęcone bóstwom, np. dąb Jowiszowi, a topola Herkulesowi.

W każdej religii czy przekazach ludowych spotykamy się ze świętymi drzewami, ludzie od dawna przeczuwali drzemiacą w nich wyższą moc. W artykule skupimy się na topolach, którym wyjątkowo często przypisywano magiczne znaczenie. O drzewach tych powstały liczne legendy i wierzenia. W Polsce występują trzy gatunki topoli: biała, czarna, osika oraz jeden naturalny mieszańiec pomiędzy topolą białą i osiką – zwany topolą szarą. Topola osika, zwana również topolą drzącą, znana jest ze swoich liści, które trzepoczą nawet przy najmniejszym podmuchu wiatru, stąd też wzięła się jej nazwa gatunkowa *tremula*, oznaczająca po łacinie „trzepotanie”. Jest zaliczana do drzew krótkowiecznych – dożywa 100 lat i osiąga w tym czasie 35 metrów wysokości. Osika należy do ważniejszych gatunków pionierskich, co oznacza, że jako jedna z pierwszych zasiedla tereny zdegradowane czy nieużytki. Drewno osikowe jest lekkie i miękkie, w przeszłości służyło do wyrobu chodaków, promienia strzał czy gontów, które służyły do krycia dachów. Obecnie stosowane jest do produkcji sklejek i lekkich skrzynek. Najwięcej legend powstało właśnie na temat osiki. Topola ma drzeć ze zgrozy i wstydu na myśl czynów, których dopuściła się w zamierzchłej przeszłości. Przypisywano jej również tchórzliwość. Jedna z opowieści głosi, że Kain zabił swego brata Abła osikowym kołkiem. Druga, że w obawie przed zemstą Heroda drzewo odmówiło Świętej Rodzinie schronienia, gdy ta uciekała do Egiptu. Ponoć to na osice powiesił się zdrajca Jezusa – Judasz, dlatego mówiono o niej „judynowe drewno”. Inne z wierzeń mówi, że z jej drewna zrobiono krzyż, na którym ukrzyżowany został Chrystus. Od tamtego czasu osika ma drzeć z poczucia żalu i winy. Dawniej kołki osikowe były wykorzystywane do przybijania wieka trumny, aby zapobiec wydostaniu się z niej nieboszczyka. Wierzano również, że drzewo chroni przed upiorami, a osikowy kołek miał służyć do przebicia serca wampira i na zawsze go unieszkodliwić. Można znaleźć wzmianki o tym, że topola osika związana jest z możliwością porozumiewania się ze

Topola czarna (fot. Dominika Robak)

światem zmarłych. Jeden z przesądów mówił, że jeżeli wicher wyrwie starą osikę – umrze starsza osoba, zaś gdy młode drzewo – zginie dziecko. W mitologii celtyckiej drzewo to wiąże się z wojną, a Celtowie wyrabiali z jej drewna tarcze. Topola czarna, zwana również sokorą, jest drzewem żyjącym stosunkowo krótko – za górną granicę wieku należy przyjąć 150–180 lat. Jest głównym składnikiem lasów łęgowych w dolinach rzek. Pień młodych drzew jest szaro-biały lub żółtawo-szary i ciemnieje wraz z wiekiem. Pnie starych drzew są ciemne oraz spękane i bardzo często pokrywają je guzowate narośla, z których obficie wyrastają krótkie pędy. Drewno takie nosi nazwę drewna czeczotowatego i w przeszłości było używane do wyrobu artystycznych mebli czy nawet podłóg. Z kolei topola biała, zwana inaczej białodrzewem, jest drzewem długo żyjącym – dożywa 300 lat i osiąga imponujące rozmiary do 40 metrów wysokości. Pień młodych drzew pokryty jest gładką, szaro-białą lub zielonkawo-szarą korowiną. Spotyka się również drzewa o korowinie prawie tak białej, jak u brzozy. W dolnej części pnia drzew starszych korowina pęka i staje się ciemna. W przeszłości topole traktowano jako swoiste piorunochrony i sadzano je w takiej odległości od domu, aby piorun miał w co uderzyć, ale na tyle blisko, żeby chronić dom przed demonami, które miały panicznie bać się piorunów. Topola biała ma być związana z życiem po śmierci, zaś czarna oznaczać ma śmierć.

Czczotowate narośla na Topoli czarnej (fot. Dominika Robak)

Jeden z mitów mówi, że Herkules podczas wyprowadzania Cerbera z Hadesu miał na sobie wieniec topolowy. Liście topoli pozostały po jednej stronie ciemne – jako symbol Hadesu, a po drugiej białe – jako symbol życia, w miejscu, gdzie zwiliżył je pot bohatera, który zdołał wyjść żywy z krainy zmarłych. Pewien mit opowiada o porwaniu nimfy Leuke przez zakochanego w niej Hadesa, który po jej śmierci przemienił ją w drzewo topoli białej, rosnące na Polach Elizejskich. Jeszcze inny mit odnosi się do syna Heliosa – Faetona, który chcąc dowodu na jego miłość, błagał ojca o zgodę na prowadzenie jego ognistego rydwanu Słońca. Mimo ostrzeżeń Faeton wyruszył w drogę, lecz rumaki czując, że prowadzi je niedoświadczona ręka, wybiegły poza wyznaczoną trasę. Młodzieniec pędził, siejąc spustoszenie i doprowadzając do zachwiania równowagi na Ziemi, która zaczęła wzywać pomocy. Rozgniewany Zeus raził piorunem Faetona, który spadł w nurt Erydanu. Siostry młodzieńca, Heliady, po jego stracie zamieniły się w topole. Z drzew spływały łzy, które zamieniały się w bursztyn, w który miała być obfita rzeka Erydan.

Tak liczne legendy i wierzenia, które dotyczą nie tylko topoli, ale także innych gatunków, pokazują, jak ważną rolę pełnią drzewa w życiu człowieka – nie są jedynie źródłem opału, budulca czy pokarmu. Do dziś przetrwał zwyczaj sadzenia drzew po narodzinach dziecka, zwłaszcza syna, a jednocześnie motywy związane ze szczególnymi właściwościami drzew wykorzystywane są np. w filmach czy grach komputerowych.

♦ Dominika Robak,
Weronika B. Żukowska
Instytut Dendrologii PAN